

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.146

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/182-15>**Бойченко Е.Б.**

доктор економічних наук, професор,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1121-7160>

Нікітіна Я.О.

аспірант,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0618-8599>

Boichenko Elina

State Institution "V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

Nikitina Yana

V.I. Vernadsky Taurida National University

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Стаття присвячена науково-методичному обґрунтуванню спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. В умовах війни відбувається руйнування інфраструктури України, а в деяких випадках її повно знищення. Отже, для науковців постає питання розбудови господарського комплексу держави, а саме розробка дієвих програм відновлення та стимулювання розвитку територій. Запровадження спеціального режиму відновлення та стимулювання розглядається як інструмент розвитку території, метою якого є створення умов задля забезпечення її стійкого розвитку. Доведено, що спеціальний режим відновлення та стимулювання розвитку територій застосовується, перш за все, для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, отримання новітніх технологій, створення високорентабельних інноваційних підприємств, транспортної та соціальної інфраструктури та інше, що у свою чергу сприяє не тільки економічному розвитку території, а й підвищенню рівня та якості життя її населення.

Ключові слова: спеціальний режим відновлення території, стимулювання розвитку території, інфраструктура, інвестиційна привабливість.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO SUBSTANTIATING A SPECIAL REGIME FOR RESTORING AND STIMULATING THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN TERRITORIES

The article is devoted to the scientific and methodological justification of a special regime for restoring and stimulating the development of territories affected by armed aggression against Ukraine. In the context of war, the infrastructure of Ukraine is destroyed, and in some cases, it's destroyed. So, for scientists, the question arises of developing its economic complex, namely, developing effective programs for restoring and stimulating the development of territories. The introduction of a special regime for restoring and stimulating the development of territories is considered a tool for the development of the territory, the purpose of which is to create conditions for ensuring its Sustainable Development. It is proved that a special regime for restoring and stimulating the development of territories is used, first of all, to attract domestic and foreign investment, obtain the latest technologies, create highly profitable innovative enterprises, transport, and social infrastructure, etc., which in turn contributes not only to the economic development of the territory but also to improving the level and quality of life of its population. Under the special regime for restoring and stimulating the development of territories, the authors understand the socio-economic space, which is an economic system, the development of which is interdependent by links between nature, society, and economic relations, between business entities, on which military operations took place, which led to the destruction and/or damage to its infrastructure, which led to adverse socio-economic and/or environmental consequences, and on which a special regime of investment activity is introduced to restore and develop it. The purpose of introducing a regime of restoration and stimulating the development of territories can be to attract investment for the restoration and development of infrastructure damaged as a result of military aggression and ensure sustainable development not only of the territory where this regime is applied but also as a tool for the development of the national economy as a whole.

Keywords: special regime for restoring the territory, stimulating the development of territories, infrastructure, investment attractiveness.

JEL classification: R10, R11

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку українського суспільства можна охарактеризувати як найскладніші у новітній історії України. Руїнування інфраструктури території, а в деяких випадках її повне знищення, які відбуваються внаслідок військової агресії Російської федерації, виявляються катастрофічними наслідками для країни, регіонів і кожної окремої територіальної громади.

Метою атак ворога стало знищення критичної інфраструктури, й не тільки військових об'єктів та мереж, а й тих, що мають цивільне призначення. Враховуючи те, що об'єкти критичної інфраструктури є найважливішими системами задля життєзабезпечення населення та мають велике значення для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких завдає перешкоди національним інтересам держави [1].

Руїнування або виведення з ладу підприємств та установ, особливо це стосується енергетичної галузі, комунального господарства, транспортної інфраструктури, завдає суттєвої перешкоди функціонуванню системи життєзабезпечення мешканців території. Таким чином, в умовах війни, яку веде Україна проти загарбників, гостро постає питання розбудови її господарського комплексу, а саме розробка дієвих програм відновлення та стимулювання розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розбудови територій пріоритетного розвитку займалися такі науковці як Кудріна О. [2], Пила В., Чмир О., Загородній В. [3; 4], Румянцева Г. [5] та інші, які піднімали питання подолання депресивних проявів у регіонах, залучення інвестицій та створення нових робочих місць. Однак, слід зазначити, що не зважаючи на суттєві наукові здобутки вчених, існуюча реальність потребує докорінних змін у науково-методичних підходах щодо запровадження спеціального режиму відновлення територій України.

Для вирішення поставлених перед українськими вченими завдань, доцільним буде скористатися вже існуючим досвідом застосування спеціальних режимів господарювання на територіях пріоритетного розвитку в Україні, метою яких стало подолання депресивних проявів у регіонах, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій та створення нових робочих місць.

Метою статті є розробка науково-методичних підходів до обґрунтування спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 9 липня 2022 року, відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, можна розглядати як комплекс першочергових заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення до стану, що дозволяє забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання» [6].

Запровадження спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій можна розглядати як сучасне явище, метою якого може стати забез-

печення стійкого розвитку не тільки тієї території де застосовується цей тип регулювання господарської діяльності, а й як інструмент розвитку національної економіки в цілому. Спеціальний режим відновлення та стимулювання розвитку територій застосовується, перш за все, для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, отримання новітніх технологій, створення високорентабельних інноваційних підприємств, транспортної та соціальної інфраструктури та інше, що у свою чергу сприяє не тільки економічному розвитку території, а й підвищенню рівня та якості життя її населення.

Отже, важливим чинником відновлення та розбудови інфраструктури території, пошкодженої внаслідок військової агресії, є залучення інвестицій в її економіку.

Під спеціальним режимом відновлення та стимулювання розвитку територій автори розуміють соціально-економічний простір, що представляє собою господарську систему, розвиток якої взаємозумовлений зв'язками між природою, суспільством та економічними відносинами між суб'єктами господарювання, на якій відбувалися військові дії, що призвели до руїнування та/або пошкодження її інфраструктури, що призвели до несприятливих соціально-економічних та/або екологічних наслідків і на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності з метою її відновлення та розбудови.

Метою запровадження режиму відновлення та стимулювання розвитку територій є залучення інвестицій для відновлення і розбудови інфраструктури, пошкодженої внаслідок військової агресії та забезпечення стійкого розвитку не тільки тієї території де застосовується цей режим, а й застосування такого інструменту для розвитку національної економіки в цілому.

Очікуваними результатами впровадження режиму відновлення та стимулювання розвитку територій можуть бути наступні:

- оперативне відновлення зруйнованої та/або пошкодженої внаслідок повномасштабного російського вторгнення критично важливої інфраструктури, забезпечення життєдіяльності території та її розбудова на підставі сучасних будівельних стандартів, найкращих світових практик і технологій;

- розмінування та обстеження на наявність вибухонебезпечних предметів на територіях проведення бойових дій, відновлення сільськогосподарських земель;

- створення сприятливих умов для збереження існуючих та створення нових робочих місць;

- впровадження інноваційних технологій;

- забезпечення умов для розширеного відтворення з метою збільшення обсягів виробництва товарів та послуг;

- ефективне використання природно-ресурсного потенціалу території та інше.

Територія застосування. Режим відновлення та стимулювання розвитку територій може застосовуватися на будь-якій частині адміністративно-територіальної одиниці.

Період застосування. Режим відновлення та стимулювання розвитку територій визначається протягом відповідного періоду, на який встановлюються спеціальні умови здійснення економічної діяльності. На засаді попередніх досліджень, які стосуються уза-

гальнення вітчизняного досвіду щодо розбудови територій пріоритетного розвитку, вважається, що доцільним є застосування цього режиму терміном до 10 років.

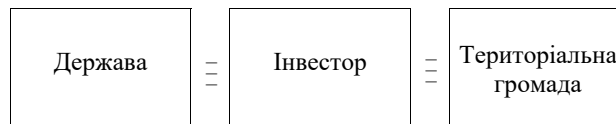
Режим відновлення та стимулювання розвитку територій можна розглядати як сучасне явище, сутність якого закладалась за часів створення вільних економічних зон. Так в Україні у якості дієвого інструменту подолання депресивних проявів у регіонах, запроваджувалися спеціальні режими господарювання на територіях пріоритетного розвитку, які буди спрямовані на залучення вітчизняних та іноземних інвестицій та створення нових робочих місць [7].

Протягом 1998–2003 років в Україні було створено 9 територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності (табл. 1).

Слід зазначити, що території пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності, крім Закарпатської області, припинили своє існування. Причиною припинення спеціального режиму інвестиційної діяльності стало повномасштабне російське вторгнення на територію України.

Спеціальним режимом інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку передбачалися застосування митних та податкових пільг (табл. 2 та 3).

Функціонування режиму відновлення та стимулювання розвитку територій повинно відбуватися на узгодженні тристоронніх інтересів, що створюються між державою, інвестором та територіальною громадою:



Держава, як учасник публічно-правових і приватно-правових відносин, має своєю метою забезпечення балансу як публічних, так і приватних інтересів, досягнення яких можливо на підставі механізму їх регулювання. Так держава створює умови для тотожності, що забезпечує повне узгодження інтересів.

Наявність інвестицій, як важливішого джерела відновлення та розбудови інфраструктури, пошкодженої

Таблиця 1

Території пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності, які функціонували з 1998–2022 в Україні

№ п/п	Територія розташування	Площа, тис. га.	Термін дії, років	Правова база
I.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності у Донецькій області (Y_1)	714	30	Закон України від 24.12.98 № 356 «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX
II.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності в автономній республіці Крим (Y_2)	611	30	Закон України від 07.02.2002 N 29 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» Втрата чинності від 27.09.2014, підстава – 1636-VII
III.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності у Луганській області (Y_3)	519	30	Закон України від 15.07.99 № 970 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX
IV.	Спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області (Y_4)	1280	15	Закон України від 24.12.98 № 357 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області»
V.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності у м. Шостка Сумської області (Y_5)	3,5	30	Закон України від 18.11.2003 № 1251 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX
VI.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності в Житомирській області (Y_6)	1554	30	Закони України від 03.12.99 № 1276 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX
VII.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності у місті Харкові (Y_7)	31,0	30	Закон України від 11.05.2000 № 1714 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX
VIII.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності в Чернігівській області (Y_8)	1218,0	30	Закон України від 18.11.2003 № 1250 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX
IX.	ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності у Волинській області (Y_9)	1,7	30	Закон України від 05.04.2001 № № 2354 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області» Втрата чинності від 27.07.2022, підстава – 2389-IX

Таблиця 2

Перелік пільг, що надавались інвесторам на територіях пріоритетного розвитку

Код пільги	Зміст пільги
X_1	перші 2 роки ставка податку на прибуток – 0%, з третього по п'ятий рік – 50% від діючої
X_2	перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від діючої
X_3	звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом
X_4	податок на додану вартість стягується у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційного проекту, але не більш ніж на 5 років
X_5	податок на додану вартість не стягується у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) на період реалізації інвестиційного проекту
X_6	мито не стягується у разі ввезення з-за меж митної території України сировини, матеріалів, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційного проекту, але не більш ніж на 5 років
X_7	мито не стягується у разі ввезення з-за меж митної території України сировини, матеріалів, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) на період реалізації інвестиційного проекту
X_8	оподаткування доходів нерезидентів – у розмірі 2/3 встановленої ставки
X_9	дивіденди оподатковуються за ставкою 10 відсотків
X_{10}	перші 2 роки від початку реалізації інвестиційного проекту не стягується збір до Державного інноваційного фонду
X_{11}	не стягується збір до Державного інноваційного фонду на період реалізації інвестиційних проектів але, не більше, ніж на 5 років
X_{12}	не стягується плата за землю на період освоєння земельних ділянок, але не більш, ніж 5 років

Таблиця 3

Матриця відповідності наданих пільг для територій пріоритетного розвитку

$Y \backslash X$	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}	X_{12}
Y_1		+	+		+		+	+	+		+	
Y_2		+	+	+		+					+	+
Y_3		+	+	+		+					+	+
Y_4	+		+	+		+				+		
Y_5		+	+		+	+						
Y_6		+	+	+		+						+
Y_7		+	+	+		+						+
Y_8		+	+	+		+						+
Y_9		+	+	+		+				+		

внаслідок військової агресії, дозволяє забезпечити стійкий розвиток громаді, де застосовується цей режим. Важливим стимулом залучення інвестицій може стати забезпечення інвестиційної привабливості території, на яку розповсюджується режим пріоритетного розвитку. Інвестиційна привабливість визначається інвестором якістю макроекономічного середовища території та умовами здійснення інвестиційної діяльності, що регулюються державою.

Інвестиційну привабливість території, де застосовується режим відновлення та стимулювання розвитку територій, доцільно розглядати як симбіоз інвестиційного потенціалу території та інвестиційного клімату, який створюється державою. Отже, інвестиційний потенціал і інвестиційний клімат складають основу інвестиційної привабливості території.

Інвестиційний потенціал території автори розглядають як сукупність окремих потенціалів, таких як природно-географічний, фінансовий, виробничо-сировинний, людський, інноваційний, інституційний та інфраструктурний, кількісна та якісна характеристика яких впливає на активізацію інвестиційної діяльності.

Інвестиційний клімат у даному дослідженні визначається як інтегральна характеристика, що поєднує умови ведення інвестиційної діяльності, до яких від-

носяться методи державного регулювання економіки та особливості їх використання, правове регулювання підприємницької діяльності, цивільно-правовий захист права власності, ринкове-конкурентне середовище тощо. Формування інвестиційного клімату відбувається в умовах впливу різноманітних ризиків, існування яких обумовлює певні особливості, обмеження, вимоги до інвестиційної діяльності. Так оцінка інвестиційної привабливості без урахування їх негативного впливу ризиків може призвести не лише до помилкового результату, але й навіть до неефективного визначення певного варіанту управлінських рішень. Метою визначення ризику, що впливає на інвестиційну привабливість території, є встановлення можливих його наслідків та врахування його дії при проведенні оцінки інвестиційної привабливості, тим самим збільшується достовірність отриманої оцінки. Важливо зазначити, що вплив ризиків необхідно розглядати як дію, у разі якої відбуваються кількісні та якісні зміни в складових інвестиційної привабливості території. Можна виділити наступні види ризиків, які сприяють виникненню «ситуації невизначеності».

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що сучасний підхід до застосування спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій доцільно запроваджувати з

урахуванням: військового стану та військових дій на території України; міграційних потоків населення; матеріальних збитків, завданих російською агресією проти України; ступеня руйнування інфраструктури тощо.

В умовах військового стану України застосування спеціального режиму відновлення та стимулювання

розвитку територій може стати дієвим механізмом відновлення її регіонів. З метою обґрунтування умов запровадження функціонального типу спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій доцільно розробити методичні рекомендації щодо його вибору.

Список використаних джерел:

1. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 11 листопада 2021 р. № 1882-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
2. Кудріна О. Ю. Стратегічні особливості відновлення промисловості: Україна повертається до ідеї СЕЗ. *Економіка та право*. 2016. № 2 (44). С. 124–130.
3. Пила В., Чмир О., Загородній В. Про перспективи спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні. *Економіка України*. 2002. № 4. С. 11–16.
4. Чмир О. С. Спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку (науково-методичні аспекти) : монографія. Київ : НДЕІ Міністерства економіки України. Східний видавничий дім, 2001. 276 с.
5. Румянцева Г. І. До питання ефективності функціонування територій пріоритетного розвитку. *Регіональна економіка*. 2010. №1. С. 240–247.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 9 липня 2022 р. № 2389-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
7. Бойченко Е. Б., Нікітіна Я. О. Генезис уявлень щодо розбудови територій пріоритетного розвитку. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 5–6 липня 2022 року. Львів, 2022. С. 5–7.

References:

1. Pro krytychnu infrastrukturu : Zakon Ukrainy vid 11 lystopada 2021 r. № 1882-IX. Verkhovna Rada Ukrainy [On critical infrastructure: Law of Ukraine dated November 11, 2021 No. 1882-IX. Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> [in Ukrainian].
2. Kudrina O. Yu. (2016) Strategichni osobly'vosti vidnovlennya promy'slovosti Ukrayina povertayet'sya do ideyi SEZ [Strategic features of industrial recovery: Ukraine is returning to the idea of SEZ]. *Ekonomika ta pravo*, no. 2 (44), pp. 124–130.
3. Pyla V., Chmyr O., Zahorodnii V. (2002) Pro perspektyvy spetsialnykh ekonomichnykh zon i terytorii priorytetnoho rozvytku v Ukraini [About the prospects of special economic zones and territories of priority development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4, pp. 11–16.
4. Chmyr O. S. (2001) Spetsialni (vilni) ekonomichni zony i terytorii priorytetnoho rozvytku (naukovo-metodychni aspekty): monohrafiia [Special (free) economic zones and priority development territories (scientific and methodological aspects)]. Kyiv: NDEI Ministerstva ekonomiky Ukrainy. Skhidnyi vydavnychiy dim. (in Ukrainian).
5. Rumiantseva H. I. (2010) Do pytannya efektyvnosti funkcionuvannya terytorij priorytetnoho rozvytku [To the question of the effectiveness of the functioning of priority development territories]. *Regionalna ekonomika*, no. 1, pp. 240–247.
6. Pro vnesennia zmin do deiaknykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii : Zakon Ukrainy vid 9 lypnia 2022 r. № 2389-IX [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the principles of state regional policy and the policy of restoration of regions and territories: Law of Ukraine dated July 9, 2022 No. 2389-IX]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> [in Ukrainian].
7. Boichenko E. B., Nikitina Ya. O. (2022) Henezys uiaavlenn shchodo rozbudovy terytorii priorytetnoho rozvytku [The genesis of ideas regarding the development of priority development territories]. Proceedings of the *Aktualni problemy suchasnoi nauky ta osvity (Ukrainian, Lviv, 5-6 July, 2022)*, Lviv, pp. 5–7.